ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СКЛАДОВОЇ ГОТОВНОСТІ ПРАВООХОРОНЦІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ НА ЗАСАДАХ ПЕДАГОГІКИ МИРУ І ТОЛЕРАНТНОСТІ

С. О. Іщенко
к. пед. н., полковник, начальник гуманітарного факультету
Національної академії Національної гвардії України, м. Харків

О. В. Загребельний
підполковник, заступник начальника гуманітарного факультету по роботі з особовим складом
Національної академії Національної гвардії України, м. Харків

Зовнішня загроза безпеці державних кордонів і складна внутрішньополітична обстановка в країні висувають особливі вимоги до системи військово-професійної освіти щодо підготовки розвиненої особистості компетентного військового фахівця, здатного діяти в екстрених умовах. Нині передбачено провести реорганізацію та посилити ефективність Збройних Сил України, що своєю чергою висуває підвищені вимоги щодо підготовки майбутніх військових фахівців. Згідно статутних нормативів зміцнення військової дисципліни та профілактики правопорушень у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання відбувається завдяки дотриманню законності і виконання курсантами норм права в повсякденному житті та при виконанні навчально-службових завдань; забезпеченню підтримання внутрішнього порядку, збереження життя і здоров'я особового складу, створення безпечних умов служби під час спеціальної підготовки, експлуатації техніки і озброєння, господарських робіт; попередженню фактів кримінальних та адміністративних правопорушень, надзвичайних подій, дисциплінарних проступків. Ефективність виконання навчально-службових завдань залежить від інтелектуального розвитку особистості. Пояснимо це тим, що специфіка правоохоронної діяльності вимагає гнучкості й мобільності мислення, адекватної реакції в екстрених ситуаціях.

В умовах політичного й суспільного протистояння, що відбувається в країні, нагальною є проблема кожної людини — навчитися педагогіці миру й добросусідства. Для правоохоронця розв'язання цієї проблеми є внутрішньо особливим завданням, оскільки його професійна діяльність тісно пов'язана з правопорушниками та їхньою агресивною поведінкою. За таких обставин важко говорити про взаєморозуміння і мирне розв'язання конфліктних ситуацій, однак правоохоронець має бути готовим до професійної самореалізації в екстрених умовах правоохоронної діяльності. По суті, професійна самореалізація правоохоронців полягає в розкритті внутрішнього потенціалу згідно Стандартам вищої освіти і кваліфікаційним вимогам.

Останнім часом науковцям і практикам постійно доводиться переконувати освітянську спільноту в тому, соціально-гуманітарні дисципліни в закладах вищої освіти України є важливими і доцільними. Викликано це тим, що ставлення до цих дисциплін є неоднозначним і тому відбувається скорочення годин, надається статус «другорядних дисциплін» порівняно з фаховими дисциплінами. Цілком підтримуємо ідеї вітчизняних авторів стосовно оптимізації циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті, котрі уважають, що такі дисципліни формують не лише світоглядні знання здобувачів вищої освіти, але, головне, сприяють виробленню їхньої світоглядної свідомої позиції, набуттю досвіду критичного мислення і самостійного розв'язання особистісних і професійних проблем [5]. У соціально-гуманітарному напрямі закладено культурно-цивілізаційний підхід до розв'язання загальних і конкретних проблем співіснування людей на одній планеті. Багатозмістовність цих дисциплін впливає на духовно-інтелектуальний розвиток особистості, емоційну сферу людини, побудову міжособистісних стосунків у колективі. Тому, соціально-гуманітарний напрям підготовки курсантів має важливе значення для формування їхньої готовності до професійної самореалізації.

Педагогіка миру, в нашому розумінні, є нагальною проблемою сьогодення і потребами сучасної людини [1]. Громадяни країни стомилися від свавілля, корупції в усіх сферах, агресії і напруження в соціумі, відсутності захисту й справедливих рішень правоохоронних органів. Самодостатній та успішній людині потрібен мир у сім'ї, на роботі, в суспільстві. Правоохоронна діяльність є сама такою ланкою в суспільстві, яка має продемонструвати знання і вміння педагогіки миру, здатність людини жити в добросусідстві з іншими людьми, країнами. Тому в соціально-гуманітарній підготовці правоохоронців у закладах із специфічними умовами навчання необхідно реалізовувати ідеї педагогіки миру й добросусідства. До таких ідей віднесемо, як-от: розвиток здатностей правоохоронців до мирного урегулювання конфліктних ситуацій на основі морально-правових норм поведінки; формування позитивного мислення курсантів, яке допомагає їм загартувати силу волі й рішучість; оволодіння техніками самоменеджменту і практичними навичками самоконтролю й самооцінювання власної діяльності.

Як свідчить аналіз наукової літератури [1-11], дослідники переважно звертають увагу на вивчення морального і психологічного стану військовослужбовців, що, на їхній погляд, забезпечує виконання службових

і бойових завдань у екстрених умовах. Зазначимо, що вчені недостатньо приділяють увагу педагогічному аспекту формування особистості військовослужбовця, його інтелектуальної підготовки до реагування в екстрених умовах професійної діяльності.

Провідні фахівці у галузі військового виховання зазначають, що підготовка курсантів до виховної роботи з особовим складом передбачає формування у майбутніх офіцерів навичок виховної роботи через поетапне, протягом кожного курсу навчання, ознайомлення і практичне залучення курсантів до проведення заходів за напрямами, що охоплюють усі складові виховної роботи. Майбутній офіцер будь-якого профілю підготовки (гуманітарного, командно-штабного, інженерно-технічного, економіки та менеджменту) має бути озброєний методикою організації та проведення виховної роботи зі своїми підлеглими, тому підготовка курсантів у навчально-виховному процесі у вищих навчальних закладах системи МВС України до виховної роботи з особовим складом є актуальною проблемою військової педагогіки.

Як зазначає І. Островська-Бугайчук [6] у процесі підготовки курсантів **до** бойових дій необхідно враховувати труднощі, що мають місце в сучасному бою. До психологічних факторів учена відносить: небезпеку, раптовість, військову хитрість, маскування, дефіцити часу та достовірної інформації, небувале ускладнення управління військами, відповідальність за прийняте рішення та його виконання, дискомфорт, спеціальні деструктивні інформаційно-психологічні впливи. У таких умовах офіцер має вправно керувати підлеглими, не втрачати бойовий дух, показувати особистий приклад в умовах виконання бойового завдання, добре володіти своєю бойовою спеціальністю, завойовувати повагу та довіру підлеглих. Зважаючи на думку дослідниці, додамо те, що особистість офіцера формується в процесі професійної підготовки, котра має забезпечувати його готовність до професійної самореалізації в будь-яких ситуаціях, а також до подолання труднощів у бойових ситуаціях.

У процесі підготовки курсантів, на думку вченого С. Іщенка [2], важливими є орієнтування майбутніх офіцерів на засвоєння гуманістичних цінностей (життя як головна цінність існування людини і суспільства; доброта як здатність прихильно ставитися до людей, приносити радість і задоволення, щирість у стосунках; повага як здатність розкривати, розвивати найкращі якості людини; співчуття як здатність ставитися з розумінням, із жалістю до переживань людини, її турбот; справедливість як здатність до неупереджених вчинків та дій у відповідності до моральних та правових норм суспільства; совість як тип поведінки людини відповідно до морально-етичних норм людської спільноти), засвоєння знань і вмінь роботи з особовим складом, а також на саморозвиток і самовдосконалення у військовій справі.

Співзвучною є думка О. Тогочинського [9], який моральні орієнтації розглядає як звернення особистості до моральних цінностей, представлених в ідеалах, сенсах життя й діяльності, що лежать в основі активності кожної людини і складають внутрішнє джерело її саморозвитку. Саме такі цінності, на думку вченого, визначають «людське в людині»: моральну самооцінку (здатність до рефлексії); критичність (переживання власного досвіду); самовизначення (особистісне, культурне, моральне, професійне); автономність (межі внутрішньої незалежності); самоорганізацію (здатність до самонадбудовування моральних смислів); опосередкованість (співвіднесення власного досвіду з моральними цінностями поваги до особистості, її прав, свобод).

Проте, в наукових працях С. Іщенка, О. Тогочинського залишилося поза уваги вивчення цінностей інтелектуальної складової професійної самореалізації правоохоронців, розуміння ними практичної значимості таких цінностей для виконання бойових завдань.

Розвиток інтелектуальної складової професійної самореалізації в роботі з особовим складом, стиль керівництва та взаємодії з підлеглими за допомогою пов'язані з формуванням ціннісних орієнтацій особистості майбутнього офіцера, усвідомленням важливості засвоєння та трансляції таких базових гуманістичних цінностей, як життя як головна цінність існування людини і суспільства; доброта як здатність прихильно ставитися до людей, приносити радість і задоволення, щирість у стосунках; повага як здатність розкривати, розвивати найкращі якості людини; співчуття як здатність ставитися з розумінням, із жалістю до переживань людини, її турбот; справедливість як здатність до неупереджених вчинків та дій у відповідності до моральних та правових норм суспільства; совість як тип поведінки людини відповідно до морально-етичних норм людської спільноти.

Особливості самореалізації курсантів полягають у тому, що результати їхньої роботи постійно оцінюються колективом. Загалом, оціночні характеристики відбиваються на авторитеті їхніх суджень, вчинках. Неабиякий вплив на статутні взаємовідносини здійснює колективний настрій, наявність у курсантському колективі лідерів. Під впливом колективної думки відбувається усвідомлення майбутніми офіцерами власних потенційних можливостей. Колективна оцінка формується в три етапи, як: неофіційне, первинне обговорення нової інформації в малих групах військовослужбовців, які користуються особливою довірою; відбувається більш широке, але таке ж неофіційне обговорення нових відомостей, які підтверджують чи виключають достовірність первинної інформації; офіційне обговорення важливої для колективу інформації і прийняттям колективного рішення.

Суттєвою педагогічною вимогою до формування досвіду колективної взаємодії в курсантських підрозділах є виявлення й усунення факторів, що заважають самореалізації особистості. У дослідженні посилаємося

на результати проведеного дослідження [3] й назвемо такі фактори, котрі роз'єднують колектив: слабкий стан здоров'я особового складу, відсутність ініціативи з боку військовослужбовців, низька самодисципліна, некваліфікована робота психологів, зниження ефективності інформаційно-психологічного впливу на особовий склад, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, відсутність бойового досвіду і авторитету командирів, незнання командирами індивідуальних якостей підлеглого особового складу, зниження освітнього рівня особового складу.

Зважаючи на праці О. Марченко [4] про особливості освітнього середовища у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання, в дослідженні будемо використовувати термін «колективна взаємодія в курсантському середовищі», що означає спільне виконання майбутніми офіцерами навчально-службових завдань у межах статутних відносин, що забезпечує досвід реагування й поведінки в екстрених умовах професійної діяльності.

Виявлення невпевненості військовослужбовців в ефективності колективних дій обумовлена такими чинниками, як: недостатня підготовка керівників, невпевненість особового складу у своїй зброї, невпевненість особового складу у своїх силах, відсутність у колективі єдиних цілей, почуття згуртованості і взаємовиручки, неузгодженість дій підрозділів (взводів, відділень), відсутність патріотизму, низька самодисципліна, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, тенденція до втрати управління підлеглими підрозділами.

Підготовка курсантів до колективної взаємодії в бойових ситуаціях має включати оцінку колективних психічних станів суб'єктів освітнього процесу, використання інструментально-змагальних навчально-рольових ігор у процесі вивчення навчальних дисциплін, організацію виконання вправ для вдосконалення їхньої військово-прикладної фізичної підготовки (О. Ткачук, В. Ягупов, Л. Якубовська). Як зазначає В. Ягупов, для оцінки колективних психічних станів військовослужбовців необхідно проводити:

- узагальнення індивідуальних психічних станів і виділення в них загального, типового, що характерно для більшості військовослужбовців;
- виявлення відношення підрозділу до задач, які вирішуються згідно вимог визначених офіційними особами, документами;
- аналіз суспільної думки і вираження в ній відношення до обстановки, яка складається у військах;
- оцінка колективної реакції на інформацію, успіхи й недоліки виявлені в ході виконання завдань професійної діяльності;
- характеристику колективних переживань (почуття, емоції, настрої) викликаних об'єктивними умовами служби (технічними, гідрометеорологічними, соціально-психологічними) та іншими;
- визначення ступеню задоволеності колективу загальними потребами і інтересами;
- облік колективних дій, які свідчать про рівень бойового підйому, ентузіазму, активності і психологічної готовності до виконання задачі [10].

У працях Л. Якубовської [11] йдеться про інструментально-змагальні навчально-рольові ігри, які застосовуються для формування високого рівня комунікації курсантів на прикладі вивчення іноземної мови. На думку вченої, такі ігри несуть у собі дух змагання, стимулюють творчу активність курсантів, сприяють розвитку їхньої ініціативи та емоційно-ціннісних відносин. Інструментально-змагальні ігри забезпечують повну саморегуляцію та самооцінку «команд», що грають, сприятливий психологічний клімат, високу мотивацію навчально-пізнавальної діяльності, розвиток професійного мислення, вдосконалення мовленнєвих умінь майбутніх офіцерів.

Нам імпонує думка О. Ткачук [8], який пропонує курсантам виконувати вправи для вдосконалення їхньої військово-прикладної фізичної підготовки. Це вправи посиленої складності, з елементами тактичної та вогневої підготовки, що містять елементи новизни, пов'язані з великими й тривалими фізичними і нервово-психологічними навантаженнями, особливо у умовах умовного бою, вимагають швидкої зміни обстановки, допомагають діяти точно й впевнено в умовах фізичних і нервово-психологічних навантажень. Такі вправи є доцільними в процесі моделювання бойових ситуацій, сприяють подоланню страху в курсантів та їхньої невпевненості.

Наведемо приклади завдань для формування досвіду колективної взаємодії курсантів, які використовуємо на практиці. 1. Складання психологічної характеристики особового складу навчальної групи на одного із військовослужбовців (курсантів) колективу з подальшим визначенням на кого із них написана характеристика. 2. Тренінгові вправи, спрямовані на взаємодію військовослужбовців (курсантів) в колективі. 3. Прийняття рішення командира та відображення його графічно на карті. 4. Обладнання позиції відділення. 5. Моделювання професійної ситуації на заняттях з військового перекладу.

Викладання навчальних дисциплін «Військове навчання», «Військове виховання» супроводжувалося трансляцією майбутнім офіцерам гуманістичних цінностей майбутньої професійно-педагогічної діяльності, безпосередньо пов'язаною з виховною роботою з особовим складом. Значний професійно-педагогічний потенціал щодо формування в майбутніх офіцерів знань та вмінь виховної роботи забезпечувала гуманітарна підготовка майбутніх вихователів.

Належна увага приділялася оволодінню курсантами технікою продуктивного вербального та невербального виховного впливу: 1) формування поглядів та обміну інформацією (навіювання, розповідь, діалог, до-

ведення, інструктаж, лекція, звертання); 2) організація діяльності (доручення, вимога, змагання, показ зразків і прикладів, створення ситуацій успіху, перспектива); 3) стимулювання оцінки та самооцінки (зауваження, ситуація контролю, заохочення та покарання, ситуації критики та самокритики, довіра, колективна думка).

Курсанти оволодівали також технікою самовиховання як сукупністю вмінь, які забезпечують володіння собою, своїм тілом, способами релаксації (розслаблення) для зняття фізичного та психічного напруження, способами емоційної саморегуляції, витіснення негативних емоцій і заміщення їх позитивними, способами створення робочого творчого самопочуття.

Таким чином, з позиції педагогіки миру важливою складовою професійної самореалізації правоохоронців є інтелектуальна компонента.

Література

1. Андрущенко В. Педагогіка миру: актуальність теорії та практики // Вища освіта України. 2014. № 2. С. 5–12.
2. Іщенко С. О. Стратегія співробітництва в підготовці курсантів до роботи з особовим складом // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. праць. Харків : ХНУ імені Каразіна, 2015. Вип. XXXVIII. С. 113–120.
3. Морально-психологічний стан військового підрозділу: оцінка та прогнозування / Криворучко П. П., Хміляр О. Ф., Шпак Р. А., Василенко С. В. Київ : «Молода нація», 2005. 52 с.
4. Марченко О. Г. Формування акме-особистості майбутнього військового фахівця в освітньому середовищі вищого військового навчального закладу : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. Павла Тичини / гол. ред.: М. Т. Мартинюк. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2015. Вип. 2. С. 253–261.
5. Оптимізація циклу соціально-гуманітарних дисциплін у вищій освіті України в контексті євроінтеграції : монографія (рукопис) / Б. А. Воронкова, М. А. Дебич, Н. М. Дем'яненко, Н. О. Дівінська та ін.; за заг. ред. Г. В. Онкович. Київ, 2014. 326 с.
6. Островська-Бугайчук І. М. Писхоліго-педагогічна підготовка курсантів вищих навчальних закладів до бойових дій з урахуванням досвіду АТО // Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика : матеріали ІІ Міжнарод. наук.-практ. конф. (11 квітн. 2017 р.) ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Харків : «Стиль-Издат», 2017. С. 164–165.
7. Платонов І. В. Особливості мотиваційної готовності майбутніх офіцерів до правоохоронної діяльності // Філософія, соціологія, психологія : зб. наук. праць. Івано-Франківськ : Вид-во «Плай» Прикарпатського ун-ту, 2001. Вип. 6, ч. І. С. 122–127.
8. Ткачук О. А. Удосконалення військово-прикладної фізичної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів за допомогою моделювання умов бойової обстановки. Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення. ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2017. С. 172–177.
9. Тогочинський О. М. З орієнтацією на моральні цінності // Наукові записки. Сер. Педагогічні науки. Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2002. Вип. 45, Ч. ІІ. С. 126–130.
10. Ягупов В. В. Військова психологія : підручник для студ. вищ. навч. закл. Київ : Вид-во «Тандем», 2004. 656 с.
11. Якубовська Л. П. Використання навчально-рольових ігор професійної спрямованості у процесі навчання іноземної мови майбутніх офіцерів-прикордонників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 20.02.02 «Військова педагогіка та психологія». Хмельницький, 2002. 23 с.